

Rosalind Coward & John Ellis. (1985). Dil ve Maddecilik. (Çev.) Esen Tarım. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kazım Tolga GÜREL¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

03.06.2023

Kabul Tarihi

04.07.2023

Rosalind Coward ve John Ellis'in yazdığı kitap yapısalcılık ve göstergebilimsel yaklaşımlarını dil olgusu üzerinden incelemektedir. Barthes ve Kristeva gibi yazarlarca üretilen en son köktenci yenilikler üzerinde yoğunlaşmış ve dilin maddeci kuramının Saussure'ün gösterge kavrayışına dayalı olduğunu savunan yapısalcılığın ve göstergebilimin erken kuramlarını betimlemiştir.

Oldukça geniş bir alanın ve çeşitli disiplinlerin merkezi durumuna gelen yapısalcılık ve semiyoloji konularında kapsamlı bir rehber olan bu kitabın literatüre katkısı, yapısalcılığın ve semiyolojinin Saussure'ün işaret kavramına dayalı bir maddeci dil teorisi olma iddiasındaki ilk önkabullerini düzenli olarak incelemesi ve Althusser'in ideoloji teorisini geliştirmesini izleyen çalışmaları, Lacan'ın Freud'u yeniden okuyarak dil üzerinden yorumlamasıyla bu ilk önkabullerin nasıl sarsıldığını açıklamasıdır.

Yapısalcılığın ve semiyolojinin Saussure'ün kavramları üzerinden maddeci bir dil olma teorisi üzerine iddialarıyla Lacan'ın yeniden Freud okumasıyla bu teorileri detaylı bir biçimde sorgulaması, kitabın konu hakkındaki literatüre katkısıdır.

Yirminci yüzyılın entelektüel gelişiminin en anlamlı özelliği belki de dil çalışmalarının, insanlığı, toplumsal tarihi, bir toplumun işlevsel yasalarını anlamak için açmış olduğu çığırdır. Bu konuda dil çalışmaları iki yol izlemiştir. Birincisi eşzamanlı dilbilimdeki büyük gelişmelerdir. Eşzamanlılığın nesnesi, dilin kendi işleyiş yasalarıdır. Dil bu yasalara bağlı olarak belli bir dizgeyi konuşmaya dayatır. Yapısalci dilbilim ve tüm toplumsal uygulamaların dil olarak çözümlenmesi olasılığı 'göstergenin' incelenmesi sonucu açığa çıkmıştır: Anlatılanın anlamıyla, örneğin, ses imgesi (gösteren) ile kavram (gösterilen) arasındaki ilişkidir; bu anlamın ne bir öncesi vardır ne de gösteren ile gösterilenin ilişkilerinin dışında bir anlamı vardır. Saussure tarafından geliştirilen ilkelere göre gösterge, diğer göstergelerle ilişkileri sonucunda anlam kazanır. Hiçbir anlam bir öteki anlama gönderme yapmadan var olamaz.

1 Dr., kazimtolgagurel78@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1893-8887

Gösterge kavramı içinde, gösteren ve gösterilene ayrı düşünmek olasılığının iki değişik sonucu oldu. Gösterge kavramı içinde, gösteren ve gösterilene ayrı düşünmek olasılığının iki değişik sonucu oldu. Bir yandan, yapısalcılığın üretiminden, dizgenin eş zamanlı çözümlenmesinden, başka bir deyişle, yapısal ilişkilerin çözümlenmesinden sorumluydu, öte yandan da gösterenin, gösterilene yaratma ve belirlemede etkin bir işlevi varmış gibi görüldüğü için daha köktenci bir gizli güce sahipti. Yapısalcılık, göstergelerle ifade edilen anlamın bir farklılıklar ağında değişik elemanların karşılıklı ilişkilerince üretilmesi bakış açısından çözümlenmesidir. Yazarlar Marksist kuramı yapılandırma çabası içerisindedirler. Marksist kuramın küçük burjuva pratiklerinin dönüştürülmesi noktasında bir eleştiri sunmadığını belirtirler ve burjuva ideolojisinin işleyişini ne kendi uygulamasında ne de toplumsal bütünlüğünde açıkça tanıyamadığını belirtirler. Bu eksik noktanın giderilme çabası için göstergebilime ve yapısalcılığa yaslanırlar.

Kitabın yapısalcılıkla ilgili bölümünde Levi-Straus ve Saussure'e değinen yazarlar bu iki düşünürün kuramlarındaki çeşitli noktaların, yapısalcı kuramları nasıl oluşturduğunu örnekleyerek yapısalcılığı ve yapısalcı kuramlarda bu iki düşünürün dille ilgili fikirlerinin etkilerini anlatırlar. Dil, Levi-Strauss'un ileri sürdüğü gibi, bir anlamda aynı maddenin ürünü olduğu için ekinin temellerini oluşturur: Yapısal ilişkiler, farklılıklar dizgesi, göstergeler karşılıklı değişim ilişkileri. Yapısalcı düşünce, toplumsal sürecin çözümlenmesini, yapısalcı dilbilimde algılandığı gibi, dil ile toplum arasındaki benzerlik üzerine temellendirir.

Saussure'un ilk katkılarının, dili oluşturan tam gelişmemiş, henüz yeni olan söz-eylemler yığınına bir düzen getirmesidir. O, dilin gerçekliğe dönüşmesi noktasını dizge ile tanımlamıştır. Bu, yapının başlangıç tanımıdır. C.S. Piercede ise göstergelerin işlevlerini tanımlamaya çalışmıştır, ancak dilbilimsel göstergeleri sınıflandırarak çağdaş düşünce içerisinde düzenleyen Saussure'dür. Saussure, göstergelerin iki yüzünün olduğunu göstermiştir, bunlardan biri ötekisinden önce var olmadığı gibi, onların ilişkilerinin dışında hiçbir anlam da var olmaz.

Yazarlar artzamanlı ve eşzamanlı çözümlenmeleri çalışma içerisinde açıklamaktadırlar. Dilin iç bölümlerinde ilişkisel kompozisyon oluşturmak için yapısal dilbilim, dilin kökeni ve tarihsel sorunu olan burjuva dilbilimi sorununu terk etti. Bu durumda çözümlenmenin egemen yöntemi sezdirilir. Yöntemlerden birisi, yapısal biçimi herhangi bir anda çözümler, içinde değiştirmenin olası yöntemi, edincin belli bir durumunun çözümlenmesi gibi, örneğin, bu, eşzamanlı çözümlenmedir yani belli bir dönemin ve belli bir anda var olan durumun çözümlenmesi. İkinci çözümlenme yöntemi ise üretilmiş gerçek bir karışım olan, üretilmiş anlamlandırma zinciri, edimin çözümlenmesidir. Yatay dizgenin çözümlenmesi, art zamanlı çözümlenmedir, geçen zaman aracılığı ile yalınkat bir çözümlenmedir.

Yapı kavramıyla anlatılmak istenen şeyin, dizgedeki her birim varlığını birlikte sürdürdüğü öteki göstergeler içine girdiği karşıtlıklarla olan ilişkilerince tanımlanır. Levi-Strauss'un toplumsallığı akrabalık ilişkileri üzerinden incelemesi, simgesel bir düzene gönderme yapar. İnsanın, dilbilimsel olarak daha önce tanımlanan bir dizgenin içerisine oturtulması, onun anlamlı ilişkilerini oluşturmaktadır. Post yapısalcılarla yapısalcıların temel farkı, gösterenleri asla sürekli olarak hiçbir gösterene tam olarak bağlanamayacakları yargıdır.

Kitabın III. Bölümünde konu göstergebilimdir. Saussure ve Barthes'ı temel alarak anlatılmıştır. Saussure, 'göstergebilimi', öncelikle kendi dilbilim anlayışının bir parçası ve yöntem açısından ayrıcalıklı yol gösterici, bir bilim olarak algılamıştır. O, 'toplumun içinde gösterilen yaşamların bilimidir'. Fransa'da 1950'li ve 1960'lı yıllarda hızla gelişmiştir ve bu temelden kaynaklanan gelişmelerdir bunlar, gösterge kavramının eleştirisine yol açan ve bir önceki bölümde özetlenen yapısalcı yöntemin eleştirisine yol açan bir gelişmedir. Göstergebilim, herhangi bir göstergeler dizgesini, özleri ve sınırları ne olursa olsun, kapsamayı amaçlar; imgeler, mikiler, müzik sesleri, nesnelere, ritüellerin içeriğini oluşturan ve bunların tüm karmaşık çağrışımlarını, uzlaşmaları, ya da halkın eğlence biçimlerini; Bunlar, dilleri değilse bile, en azından anlamlandırma dizgesini oluştururlar.

Toplumsal (anlamlandırmanın) dizgesel doğasının incelenmesi, göstergebilimin temel bir görünümüdür. Barthes'ın ona doğru olan yönelimi daha başka ilişkileri içeren bir çalışmanın aracılığı ile gerçekleşmiştir: Şöyle ki, burjuva toplumunun kendisine verdiği tasarım (temsil edilme) biçimleridir. Barthes, küçük burjuva kültürünün yaygınlaşma durumunu göstergeler üzerinden yorumlar. Burjuva fikirleri, şeylerin ölümsüz özü olur, onlar her gün gerçekliğini, söylence düzeneğini kullanarak yayırlar. Barthes, daha çok bu düzenek üzerinde durur. Göstergelerin destekledikleri gücün yapı çözümüne girer. Göstergelerin anlamları üzerinde duran Barthes, bunların yan anlamları ve düz anlamları üzerinde durur: "Göstergebilimsel kavramlarla düz anlamın tüm göstergesi yan anlam dizgesince gösteren olarak kullanılır. Uygulama ya da nesnenin biçimi ne olursa olsun, onu belirtir belirtmez, anlama kendisini adar adamaz, dilin ayırım yapan dizgesini sunar. O, bir kavram ve gösterenler bütünü olur: Bir gösterge. Daha sonra da yan anlam sürecine açılır o. Bir bütün olarak gösterge, ikinci kavram, yani ideolojik kavramın, sözü söyleyenin hizmetine sunar.

Barthes, göstergebilimi göstergelerin ideolojik yapılanmalarının çözülmesi olarak görür. Sistemin göstergeleri doğallaştırma süreçleri ile mücadele edilmektedir. Yazarlar, bunu yapmayan göstergebilimcileri burjuva göstergebilimcileri olarak tanımlarlar.

Kitabın IV. bölümünde Barthes'ın edebiyatla alakalı S/Z adlı kitabını incelerler. Kitabın amacının dilin gerçekçi metinleri nasıl doğal olarak ürettiğini göstermektedir. O metinlerin yapısını incelemeyi, nasıl yapılandırdıklarını inceler. Gerçekçilik 'doğal bir tavırdan' çok daha fazla bir şeydir, bu durumda toplumun kendisine verdiği sınırlara güvenen anlamlama uygulamasıdır: Kimi gerçekçi metinler, novella gibi S/Z bağlamı içinde çözümlendiklerinde, sonuçta bu sınırları belli zaman dilimlerinde oyunlaştırabilirler. "Gerçekçi yazıda oluşmuş gösteren ile gösterilen arasında özdeşlik onun gerçeğe benzetmeyi göstermek becerisinin önkoşuludur, benimsenmiş doğal bir dünya görüşüdür. Bu tüm yazı biçimlerinin kesinlikle

saydam olduğu anlamına gelmez, ancak, çok anlatı, baskın söylem kendisini gerçek olarak oluşturabilir. Anlatım, yazarın sesi olarak görünmez; onun kaynağı, konuşan doğru gerçekçilik olarak görünür. Barthes bu durumun metne ideolojik bir güç kattığını belirtir. Düz anlam ilk anlam olmadığı halde ilk anlam gibi görünür.

Kitabın V. Bölümünde Marksizm, dil ve ideoloji kavramlarının ilişkilerine değinilmektedir. Marksizmin ideolojiyi algılayışı ve özneyi toplum içindeki konumlandırışı üzerinde fikir üretirler. Marksizm, öncelikle, özneyi toplum tarafından üretilen ve toplumu destekleme eyleminde bulunan olarak algılar. (...) Marksizm yapının dışında kalan özneyi algılayamaz, onu yönlendirecek ya da yalnızca onu destekleyecek biçimde; öyle yaparsa, devrimci bir felsefe olmaktan çıkar. Böylece, var olan durumda 'düşüncenin krizi' vardır: Toplumsal kriz, bunların içinde toplum, güçlerin çatışmaları sonucu (eşit olmayan) oluşur; bu sürecin, Marksist düşünce içindeki kriz böylece Marksizm toplumsal kriz içinde eylemde bulunmaya çalışan bireylerin politik yönlendirmelerini öğrenmek için kendi devrimci öznesinin kavramını incelemeye zorlanır.

Marksist maddeciliğin temeli, insanı, kendi geçim araçlarını üretir üretmez hayvandan ayırmaktadır. Toplumsal oluşum, birbirleriyle çelişkili olarak oluşan öğeler sayesinde oluşur ve bu öğeler mücadele içerisinde dirler. Tüm bu unsurlar içerisinde politik uygulamalar, anlatım, simgeleme üreten belirleyici koşullar, belli bir toplu durumda yer alırlar. Devlet aygıtının bileşenleridirler. Bu süreçte ideoloji de bireylerde içselleşir ve onların doğal zannettiği duyguları oluştururlar.

Marksist düşünce, ideolojik uygulamayla enine boyuna ilgilenmiştir. Ona, daha çok bir düşünceler dizgesi, 'yanlış bilinç' vb. olarak gönderme yapmıştır. Bu olgunlaşmamış düşünceler Marks ile Engels'in erken sayılacak bir sürede formülleştirdikleri Alman İdeolojisi'nden kaynaklanmaktadır. (Eytimsel maddeci) düşünceye göre simgelemelerin üretimi zorunlu bir biçimde bu simgeler için üretilmiş öznenin yalnızca orta sıra Brecht, Mao ve Althusser tarafından geliştirilmiş olduğunu sezdirir.

İdeoloji, içinde bireylerin üretildiği ve kendilerinin toplumsal yapıya uyumunu üreten bir uygulamadır. Böylece bireyler bu toplumsal yapılar içinde değişik biçimlerde eylemde bulunabilirler. Bireyler, özne konumuna yerleştirilirler, böylelikle onlar devrimde bulunabilir, bu devrim onların elemelerinin temelidir. Marksist kuramın bu ilk gelişimi –Althusser'in çalışmalarının kapsadığı alan- baskın düşüncedeki kırılmayı simgeler. Kaba Marksizm'e göre, ideoloji toplumun 'gerçek' yapılarının üzerinde yüzen 'düşünceler bulutudur'. Ancak sonraki çalışmalar özne üretiminin içsel mekanizmaları üzerinde düşündürmüş ve içsel mekanizmaların da bu oluşturuluş da etken olduğunu göstermiştir. Marksizm, devrimci bir özne üretebilinceye dek, devrimci değişiklik olanaksız olacaktır.

Yazarlar VI. Bölümde Lacan'ın özne oluşumu hakkındaki düşüncelerine eğilmişlerdir. Lacan'ın kuramının toplumsal süreçte öznenin maddeci kuramının temelini sağlaması açısından Marksizm'deki ideoloji sorunu ile bağdaştırılabileceğini düşünen yazarlar, Lacan'ın öznenin oluşumu sırasında gösterenin belirleyiciliğine vurgu yapması nedeniyle bu kuramları incelemeye değer görmüşlerdir.

Lacan dilin ideolojiye indirgenmesinden kaçınır. Belirleyiciliği, bilinçaltı tarihinde izleri sürülebilen 'simgesel ilişkileri' belirtilen doğrulamalar, yüklem tarafından zorunlu kılınan konumlardır. Yani öyle bir özne ki, farklı ve dışarıda yüklenilebilen, doğrulanabilen içinde ayırım yapabilen bir özne. Öznenin dil içindeki sorunsalını aydınlatmak için, Lacan tarafından Freud'un bulgularının devralınma yöntemi onun dilin yapısının bilinçaltına yüklemesinin önemi ile sonuçlanır.

Kitabın VII. Bölümünde göstergebilimsel kuramlara eleştiri yöneltilmektedir. Göstergenin bir anından yola çıkılması sorununa değinen yazarlar, hem Markist kuramların hem de psikanalizce üretilmiş öznenin anlamlama içinde anlaşılması, göstergeyi anlamlama sürecinde göstergeyi yalnızca bir an olarak görmenin zorunluluğunu problemleştirir. Derrida'nın sözünü ettiği hapisten bahsederler ve onun çalışmalarında göstergenin batı söyleminde baskı altında tutulduğunu ifade ederler. Derrida, Saussure'un gösterge konusundaki çalışmasının köktenci alabilirliğine (kapasitesine) karşın, göstergenin oldukça derin bir biçimde maddecilikten kaçışına işaret eder. Eleştirilerine rağmen Derrida, Saussure'un göstergebilim kavramlarını kullanarak ölküsel geleneği sürdürdüğünü belirtir. Ayrıca göstergenin bir şeyi gösterse de bu bir şeyin her zaman göstergenin dışında kalmasını sorunsallaştıran yazarlar, bu sorunları, göstergebilimsel eleştiri olarak konumlandırırlar.